

ОДЕСЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ
УПРАВЛІННЯ КУЛЬТУРИ І ТУРИЗМУ, НАЦІОНАЛЬНОСТЕЙ ТА РЕЛІГІЙ
ОДЕСЬКИЙ ОБЛАСНИЙ ЦЕНТР УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ

Червоний мак в українській та світовій символіці

*Моя справа віднайти та донести
до вас інформацію, а вибір залишається за вами.*

О. Шевчук

Червоний мак в українській та світовій символіці

Усього кілька років тому, а особливо недавнім часом, мотив червоного маку посів чільне місце у вишитих орнаментах та у дівочих і дитячих віночках. Рясніють маками сучасні схеми для вишивання рушників, сорочок, серветок, панно. На лавах ярмарків лежать цілі стоси виробів з машинною вишивкою квітучих маків, на стендах та поперечинах красуються цілі гірлянди, виготовлених у Китаї, макових віночків. Моду на таку вишивку ввели кілька ділків, що мають вишивальні машини та комп'ютерні програми до них. Насправді це дуже яскраво. Вогняний колір привертає увагу, заповнює почуття.

Товар продається добре, а покупці не знають і не хочуть знати, що купляють. Багато хто з покупців вірить в обереги. Купують різні амулети, поробки, вінички та іншу «красоту», щоб вберегти себе від злого ока та усіляких негараздів. Та чомусь мало хто замислюється над тим, що подібні предмети так само можуть притягувати і негатив? Не буває плюса без мінуса, дня без ночі, холоду без тепла і т.д. Колись існували жорсткі канони, а то й табу на певні речі, сьогодні це все висміяне, розкритиковане, як мракобісся, та проігнороване. Але є чимало людей, що відчувають шалений опір такій моді. І тоді на

допомогу впливає на поверхню свідомості наша генетична пам'ять.

Зараз, як у нашій країні, так і в її культурі, відбуваються дивні метаморфози – усе найцінніше, що плекалось віками, ховається десь під спудом, забувається, висміюється, нищиться; натомість все неважливе, чужинницьке, кичливе, одним словом – ніяке - перекручується, піднімається на поверхню, ідеологізується, ідеалізується, видається не тільки за новомодне, а й за старовинне, традиційне. Так і народилась наша з вами широкодоступна масам «шароварщина». І нема чого ображатись, коли так називають нашу культуру. Те, що ми представляємо світу, інакше й назвати не можна, дуже влучна і правильна характеристика. Найяскравіший приклад культурного (і не тільки) невігластва – це наш перевернутий догори дригом прапор. Ми хочемо порядку в країні,

де найосновніші символи держави стоять шкереберть? А я тут до вас зі своїм дріб'язковим маком причепилась... Ну, щодо прапора, то навряд чи я самотужки той опір здолаю, хоча багато хто розуміє про що йдеться, а щодо маку намагатимусь спробувати відвести для нього належне місце в українській символіці.

Так от, про генетичну пам'ять... Повертаємся до неї та трохи в ній покопирсаємся... Згадалося, як батько мене вчив, ніколи нікому не дарувати квітів маку, бо то є символ скороминучості та недовголіття. Такий букет є побажанням скорої смерті. Старенькі бабусі говорили: «Пройшов вік, як маків цвіт». Навіть відома приказка: «Гарна дівка, як маківка», свідчить ні про що інше, як про скороминучість та недовговічність дівочої краси, якою б приодною в цей момент вона не була.

...Вирвала квітку з макового цвіт-
ку,

Приклала її до личенька свого:

— Чи я є така, як квітонька ця?

Обізвалась до неї матінка її:

— Ти, доню, така, як квітонька ця,

І такою будеш, поки в мене будеш.

(підкреслено спеціально)

Багато спогадів спливає і щодо використання насіння маку як у нашій сім'ї, так й у всьому нашому селі. Бабуся сіяла його завжди з благоговінням, трепетно доглядала, і нам, дітям, суворо заборонялося «глумити» макові голівки. На Маковія освячували у церкві разом з квітами та запашним зіллям і пучечок найбільших та найкращих маківок (якраз на той час вони достигали). Наступного дня освяченим маком обсіювали хату, подвір'я, худобу; освячені маківки, що залишились, вішали пучечком десь у хаті або ставили разом

з освяченим букетом біля ікон до наступного року. Таким чином мак захищав оселю від «нечистої сили».

Решту зібраного врожаю макових голівок спочатку підсушували, потім розрізали і витрушували їх вміст у торбу. Коли голівок було багато, їх молотили ціпком чи якимось іншим знаряддям. Подрібнену суміш просіювали на решето, потім кілька разів провіювали, і таким чином отримували отой мак, що відомий нам як начинка у пиріжках, рулетах та як присипка.

Торба з маком завжди була чималенька, вмістом не менше відра. Цього врожаю вистачало на рік. З маком у нас робилися не тільки пиріжки, а й навіть вареники. Перш ніж вживати мак у їжу, його необхідно було натовкти, а це було, мабуть, найскладнішим завданням. Цією справою у нас завжди займався дід. Сяде собі у затишному куточку, товче і приспівує. Ми, діти,

іноді збиралися біля нього і співали в такт разом: «Товчу, товчу мак, мак, за ступою дяк, дяк. - Чого дяче плачеш? – мачуха біла, їсти не давала, проч проганяла». Мак товкся довго, не менше двох годин, аж до чорного-чорного кольору та маслянистої консистенції. Тоді з ним можна було робити що завгодно. Цілі зернинки маку використовувались тільки для присипки. Найчастіше страви з маком готувалися в піст. А справжнє торжество маку було на поминках та на «Діди» (поминальні вечери)! Бабуся нам пояснювала: «Скулько макових зерен натовкли, стулько привсталих душечок прийде до нас сьогодні на «Деди», на вечеру (*поліський діалект*)». Було прийнято носити поминальні пиріжки з маком сусідам, самотнім літнім людям та роздавати дітям.

Ніякої більше особливої шані в Україні для маку не було. Існує

навіть приказка: «Сім літ мак не родив, а голоду не було».

У дитячих дівчачих віночках дійсно використовувалися польові квіти: спершу сонячні жовті кульбабки, потім ромашки, волошки, різні травинки та зілля. Усі, окрім маку. Якщо відсторонитися від символіки і розглянути мак, як біологічний вид Рослинного Царства, то не складно помітити, що насправді рослина маку є дуже ніжною, її стебло ламається від найменшого дотику. Сама ж чарівна макова квітка після зривання враз осипається. Яким чином практично можна зробити з маку букет чи сплести вінок, я не уявляю? За хвилину від такого букета чи віночка залишаться одні крихкі штурпаки. Хіба що це можна зробити зі штучних квітів або не надовго вштрикнути в готовий вінок живі макові квіти. Не пам'ятаю я також жодного давнього рушника чи со-

рочки з вишитими мотивами маків, та й на писанках його не існує. Крім того, досліджуючи світську вишивку, навіть західного походження, у хитросплетіннях та барвистості узорів, ви навряд чи знайдете мак. Нема його і на яскравих розписах старовинних павлово-посадських хусток. Чому ж тоді таку гарну квітку і народ, і митці обходили стороною?

За найвідомішими та найпоширенішими переказами мак проростає з краплин невинно пролитої крові. А ще вірили, що поле битви навесні вкривається маками. У відомому альбомі «Знаки 155 стародавніх українських вишивок» (*упорядник Островська Т.О., бібліотека журналу «Соняшник», Київ, 1992 рік*) існує інформація: «Ніжна трепетна квітка маку несе в собі незнищенну пам'ять роду. Дівчата, в сім'ях яких був загиблій, з любов'ю і сумом вишивали узор маку на рушниках

і сорочках, а на голову клали віночки з семи маків, присягаючи цим зберегти і продовжити свій рід». Як ілюстрації, додаються стовідсотково брокарівські схеми для вишивки хрестиком стилізованих квітів маку у червоно-чорній кольоровій гамі. Скажіть, що в цьому є українського? – народного? – стародавнього? Дивуюся, як досить імениті автори пишуть і в книгах, і викладають в інтернет такі нісенітниці, мабуть тієї живої макової квітки ні в руках не тримали, ні в очі не бачили. Найбільше мені б хотілося поглянути у вічі Галині Лозко, яка і друкує, і викладає в інтернеті таке, що на голову не налазить. А ще її «твори» та цитати з них рекомендовані до шкільних та інститутських програм. Пані Галино, та іже з Вами, поглиблено вивчайте предмети, про які маєте сміливість писати, бо будете відповідати перед Богом за все, що дієте.

З давніх-давен в Україні на свято Маковія у церкві святити макові голівки і потім зернами з них з молитвою обсівали хату, подвір'я, людей і худобу, бо вірили, що мак має чарівну силу, яка захищає від усякого зла. Можна припустити, якщо ніякі вищі сили та язичницькі божества не могли протистояти снодійній дії маку, то недобрі сили просто засинали і не бачили освяченої оселі, а відьми, щоб проникнути до неї, повинні були позбирати зі свого шляху увесь той розсіяний мак (зробити це неможливо). Але тут найголовніше, що освячені церковною молитвою зерна, набували особливої сили протистояти всякій нечисті та проявам зла.

З глибокої давнини людству були відомі снодійні та заспокійливі властивості маку. Хто перший їх помітив, достеменно не відомо. З рослини маку добувають два види наркотичних речовин – опій і мор-

фій, які сьогодні відносять до тяжких наркотиків, що мають згубний вплив на здоров'я і врешті призводять до смерті.

Помітити снодійні властивості маку було не так уже й важко, бо заснути можна навіть від його сильного дурманного запаху. У казках є приклади, де герой для досягнення мети повинен був перейти квітуче макове поле і не заснути. Якщо заснув – смерть. (О. Волков «Чарівник смарагдового міста»). Через це навіть поблизу місць масового проростання маку не випасали худобу.

У давнину побутовав звичай присипляти неспокійних маленьких дітей за допомогою маку. Проте, наскільки цей спосіб шкідливий, свідчить добре відоме хрестоматійне оповідання Марка Вовчка «Горпина», в якому йдеться про те, як любляча мати заспокоювала хвору плачучу дитину маковим зі-

ллям. На ранок дитина померла, а мати від страшного горя збожеволіла.

Лікарські препарати з маку виготовляли в багатьох народів, але непомірне користування ними призводило до наркотичної залежності, а чим це закінчується, добре відомо всім. Куріння опіуму та вживання морфію в азійських країнах набули масштабів національної трагедії.

Введений під шкіру морфій заспокоює найстрашніші болі. Тому його вживають для полегшення страждань невиліковно хворих людей, на яких чекає невідворотна смерть. Цілющі властивості цього засобу при багатьох страшних хворобах людства важко переоцінити. Тому мак оспіваний поетами як божественний цілитель і заспокоювач усіх страдників, хворих душею й тілом. За легендами маком заспокоювали свої страждання на-

віть античні боги та богині.

Сучасною наукою доведено, що макові зерна містять у собі значну кількість дуже важливого для людського організму мікроелементу – магнію. Особливо він необхідний для жінок після «бальзаківського» віку. Якщо мак не використовується в інших стравах, то жінкам рекомендується з'їдати столову ложку маку в день, дуже старанно його пережовуючи. Багато фармацевтичних та вітамінних препаратів містять у своєму складі магній. Але все штучне набагато гірше засвоюється, ніж природнє, тому використання в їжу невеликій кількості маку цілком виправдане. Вилучення такої важливої культури з сільського господарства можна виправдати тільки тим злом, яке несе в собі зловживання маком як наркотиком.

Та усім сказаним не обмежується значення маку в житті лю-

дини. Крім описаних вище снодійних властивостей, давні народи звернули увагу й на надзвичайну його плодючість. Відгомін символіки плодючості зустрічаємо в українських, російських та білоруських загадках і піснях, де мак ототожнюється з поняттям про материнство.

Крім того, макове зерно – символ усього найдрібнішого або незначного, а неможливість виконати якусь важку й марудну копітку роботи порівнюється зі збиранням розсипаного маку. Однак макові зерна є також символом Всесвіту, безмежного зоряного простору, безконечності.

З маком проводяться різні магичні обряди та ритуали. Добре відома комбінація з трьох пальців – дуля, є оберегом від нападок недобрих людей. Старі люди вчили, якщо повз тебе йде така людина, то треба тримати в кишені дулю або й дві. Поширений вислів «Дуля

з маком» де мак, як оберег, або підсилює дію дулі, або свідчить про те, що людина, якій цей жест і ця фраза адресовані, не отримає нічого (*символ мізерності макового зерна*).

Сьогодні багато говориться про мак як квітку кохання. Недавно до мене дійшла інформація, що в деяких місцевостях хлопець підносив коханій дівчині квітку маку, як символ неможливості шлюбу та подальшого продовження їх стосунків. Такий жест не потребував пояснення причин, вони могли бути різними... Справжнім гімном такому трагічному коханню є добре відома пісня на слова Романа Савицького «Червоні маки». Автор дуже добре знав та усвідомлював всю символіку та властивості маку і геніально своїми знаннями скористався:

*Мак червоний між житами,
Срібний місяць над полями...
В ніч таку, коли все спить,*

*Щось у житі шелестить.
То нещасная дівчина,
А любов у цім причина, -
Все збирає маків цвіт,
Плаче тихо на весь світ.
Червоні маки – цвіти кохання,
Болючий спомин, тихе ридан-
ня!
Червоні маки, чудові квіти
І згадка всіх минулих літ.*

У цих словах втілено все – і ніч, і горе, і страждання покинутої дівчини, її намагання заспокоїтись у маковому полі, впасти в наркотичну ейфорію від нестерпного болю зради.

У дискусіях про символіку маку найчастіше мені цитують лише одну фразу з цієї пісні: «Червоні маки – цвіти кохання...» Ця фраза вирвана з контексту, а що було попереду та що йде за нею далі, мало кого цікавить. У цьому зв'язку я люблю цитувати також вирваний

із контексту уривок з казки Корнія Чуковського «Мойдодыр», - «Вдруг из маминой из спальни хромоногий и кривой выбегает...» Ай-яй-яй! Хіба можна читати таке дітям?

Для всебічного розуміння символіки квітів, і маку зокрема, дуже рекомендую прочитати чудову неперевершену книжку М.Ф. Золотницького «Квіти в легендах і переказах» (Фірма «Довіра», Київ, 1992 рік). Це рідкісне репринтне видання, не заангажоване ні політикою, ні релігією. В анотації написано: «В історії квітів – частина історії людства. Саме про це своєрідна книга М.Ф. Золотницького, що вперше побачила світ у дореволюційному Санкт-Петербурзі». У цій книзі безліч легенд та переказів про квіти та їх символіку, зібраних з усього світу з прадавніх часів.

Наведу декілька цитат з цієї книги:

«З формою маківки порівнювали верхівки церков, які у старовину постійно супроводжувались народним епітетом «золота маківка».

Тут символіка переплітається із значенням: голова (глава). А оскільки наша голова схожа на круглу маківку, то це порівняння простежується в багатьох народних піснях та приказках. Українці кажуть: «Голівка, як маківка, в ній розуму, як наклано», а в одній пісні співається:

*Убив брата рідного,
А шурина вірного,
Покотилась голова,
Як та маківочка.»*

(М.Ф. Золотницький «Квіти в легендах і переказах» стор. 148 (Фірма «Довіра», Київ, 1992 рік)

Як бачимо, знову вбивство та невинна кров *(прим. автора).*

«Завважимо також, що квіти маку використовували для різних потреб давньоіталійські народи (етруски, пелазги та ін.) За твердженням Отто Брунфельса, вони виготовляли з маку різноманітні лікарські препарати, а з його червоних пелюсток – одяг своєму богові пекла – Дісу чи Оркусу. Виникає запитання, чи не звідти наш звичай одягати на сцені диявола, а за ним і Мефістофеля в яскраво-червоного кольору плащ?

Переходячи знову до України, завважимо, що мак в українських піснях – часто символ краси й молодості: «та нема цвіту цвітнішого над маківочку», тобто нема квітки кращої, ніж мак.

У деяких піснях маковий цвіт порівнюється із зорею:

*А вже світ світає,
Як мак процвітає...*

Якщо коротко, то ось і вся роль маку – красивої квітки. (М.Ф. Золотницький «Квіти в легендах і переказах» стор. 149 (Фірма «Довіра», Київ, 1992 рік)

А в інтернеті про символіку маку пишеться таке:

Что символизирует мак

(Origin.iknowit.ru Интернет журнал «Как работают вещи» 2011 г.)

Огненное море, на котором ветер рисует алые волны – поистине невероятной красоты зрелище, каждый год раскрашивающее поля Европы и Азии. В разные времена, у различных народов этот простой и в то же время роскошный цветок был многогранным символом, который мог трактоваться по-разному, в зависимости от обстоятельств – но чаще он оставался двойственным, как все сущее во

Вселенной. О нем слагались мифы и легенды, его посвящали богам. «Слепой удар» и «слабая голова» - это тоже о маке, чей концентрированный запах вызывает мигрень, а цвет лепестков (особенно на солнце) застилает глаза.

А вот что думали о красоте маков древние:

Египет

Для древних египтян мак служил символом женской красоты, молодости и очарования. Если высшие сословия и догадывались о наркотических свойствах мака, то простые люди использовали его как болеутоляющее и снотворное средство. А еще «маковым молоком» успокаивали плачущих детей и давали пить «маковую воду» больным, чтобы воспалительные процессы легче протекали во сне.

Античность

Мак стал эмблемой Гипноса – его представляли крылатым юношей с маковым венком, летающим над землей, разливающим снотворный напиток, и смыкающий веки смертных своим железом. Его силе не могли противиться ни люди, ни боги, ни даже сам Громовержец-Зевс. Его брат, бог смерти – Танатос тоже носил маковый венок, разница была лишь в том, что его одеяния и крылья были черными, а навеваемый сон более глубоким. Маки росли и в царстве бога сновидений – Морфея.

В то же время, мак считался символом плодородия из-за большой всхожести его семян. Цветок посвящался всем лунным и ночным божествам, обобщенному понятию Великой Матери.

В классической литературе Го-

мер сравнивал недолговечный маковый цвет с погибшими на поле боя воинами. О лечебных свойствах растения писали Вергилий, Гиппократ, Диоксид, Плиний, «отец ботаники» Теофраст – суть их трактатов сводилась к общеизвестному факту: то что полезно в небольших дозах, в неумеренных может быть губительно.

Восток

В персидской культуре алый цветок считался символом радости и вечной любви, а дикий полевой мак намекал на желание тайной интимной связи. *(Тобто мак є квіткою блуда (прим. автора).*

В Китае мак ассоциировался с красотой, успехом, отдыхом и отстраненностью от суеты. Позже он стал эмблемой публичных домов и легкодоступных женщин. А после «опиумной войны» цветок стал ас-

социироваться с распадом и злом вообще.

Средние века

Христианство в своих традициях провозгласило мак символом приближения Страшного Суда, напоминанием о страданиях Христа, а так же цветом невежества и безразличия.

Врач и ботаник Якоб Теодорус в своем трактате «Сок маковых семян» предупреждал об опасности чрезмерного употребления семян растения и его производных.

Мак – символ пам'яті

(Матеріал із Вікіпедії – вільної енциклопедії)

Червоний мак – символ пам'яті жертв Першої світової війни, а згодом жертв усіх військових та цивільних збройних конфліктів, починаючи з 1914 року.

Був уперше використаний Американським легіоном для вшанування пам'яті американських солдатів, що полягли під час Першої світової війни. Символ поширений у Західній Європі (особливо у Великій Британії), Північній Америці та Австралії.

Ідея використовувати червоний мак як символ пам'яті належить Моїні Майкл, викладачці Університету Джорджії (США). У листопаді 1918 року вона заприсяглася завжди носити червоний мак у пам'ять за загиблими. Після 1918 року Моїна Майкл займалася фінансовою підтримкою недієздатних ветеранів війни. Для того, щоб зібрати необхідні кошти, вона запропонувала продавати штучні маки з шовку.

Красный мак как символ победы заменит в Украине георгиевскую ленту.

(Dozor.kharkov.ua 06.05.14)

В этом году на официальных мероприятиях в честь Дня Победы была применена европейская символика памяти павших на войне – красный мак.

Идея и графическое воплощение стало результатом сотрудничества Украинского института национальной памяти и Национальной телекомпании Украины.

«Предлагаем новый символ, как проявление нашего уважения к тем, кто уничтожил нацизм. Это будет красный мак – одновремен-

но символ европейский и украинский. В наших песнях говорится, что маки расцветают там, где пролилась казацкая кровь», - отметил директор УИИП Владимир Вятрович.

«День памяти, день капитуляции нацистской Германии. Символ должен быть знаковым, который символизировал бы не праздник, которым война не может быть по определению, а память и скорбь», - добавил руководитель НТКУ Зураб Аласания.

Графическое воплощение – иллюзия с одной стороны красного мака, с другой – кровавого следа от пули, передает глубину смысла войны, рассказывает о страданиях, о смерти, о героизме, о миллионах погибших – о том страшном главном, что есть в войне.

Возле символа логотип содержит лозунг «Никогда снова», ведь именно в наших руках не допус-

тить повторения ужасов войны и лихолетья 1939 – 1945 годов.

Ров Тауэра заполняют маками к 100-летию начала Первой мировой войны

(www.segodnya.ua 16 октября 2014 г.)

Красные керамические маки появляются возле лондонской крепости Тауэр. Акция посвящается 100-летию начала Первой мировой войны. Всего маков будет 888 246 - по цветку в память о каждом погибшем британском военнослужащем за время войны.

Инсталляция художников Пола Кумминса и Тома Пайпера представлена 5 августа 2014 года – в день вступления Великобритании в войну. Предполагается, что по-

следний цветок будет высажен 11 ноября – в день окончания войны.

16 октября королева Елизавета II вместе с мужем принцем Филиппом посетила военный мемориал в центре Лондона и в окружении тысяч маков почтила память жертв Первой мировой войны.

Красные маки являются в Великобритании символом памяти о погибших. В октябре-ноябре британцы вешают их повсюду – маки расцветают на одежде прохожих, на улицах, в офисах, на всевозможных мероприятиях.

Бумажные цветы раздаются людям в обмен на 1 фунт или любое другое вознаграждение, а вырученные деньги идут в фонд помощи ветеранам войн.

дати певну відповідь. Але не дарма читається в церкві на кожній Літургії по декілька разів за службу: «Будьте уважні!»

*Науковий співробітник музею
етнографії Одеського обласного
центру української культури*

О. Шевчук

Отже, підсумовуючи усе сказане доходимо висновку: мак - символ невинно пролитої крові, сліз, горя і страждання; скороминучості та недовговічності; невиліковних хвороб та наркотичної залежності; темряви ночі, пекельних сил; марення, сну, сновидінь; забуття і смерті; блуду і зради. З позитиву – тільки його плодючість, недовга краса молодості, сплеск радості та деякі лікувальні властивості.

Єдине виправдане використання маку у вишивці, віночках та інших атрибутах – це у якості поминального символу. Сьогодні у

нас війна, і ллється невинна кров... Тому в поминальній традиції макову квітку можна залишити, хоч якось виправдовуючи макове засилля, звісно використовуючи для цього штучні квіти.

Але якщо хтось і надалі вперто вважає яскраву червону макову квітку символом кохання, то нехай знає, що це кохання недовготривале, як і насправді сьогодні модно – на одну ніч. Мудрі люди китайці не дарма зробили його символом повій. А тепер зважте на думку тих самих китайців, що масово виготовляють для прикрашання наших голів макові віночки, про нас рідних...

Постає риторичне питання, чи не притягуємо ми на себе, своїх дітей, та й на всю країну тими маками все те, що вони символізують? А можливо ця мода виникла, як передчуття того, що зараз відбувається? Навряд, чи хтось зможе

Матеріали підготувала:
Шевчук О.В.

Редактор:
Шеренгова Н.О.

Відповідальний за випуск:
Діденко М.О.

